

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

КОЗАК АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 332.3

**УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНИМ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ**

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор
Перович Лев Миколайович
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили,
професор кафедри управління земельними
ресурсами.

Рецензент: **Чалбаш Сергій Олександрович**
КП «Госпрозрахункове проектно-виробниче
архітектурно-планувальне бюро»

Захист відбудеться 21 лютого 2020 р. об 9.00 годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десандників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Управління системою землекористування будь-якої країни пов'язане з практичною реалізацією принципів положень, порядку, усталених норм та правил, що забезпечує правову, соціальну, економічну та екологічну основу використання земельних ресурсів, як просторового базису всіх галузей економіки країни.

Дослідження будь-якого історичного проміжку часу, будь-якої країни вказують на переважну роль земельних ресурсів та типів землекористування у формуванні еколого-економічної політики держави. Особливу увагу слід звернути саме на удосконалення системи землекористування, яка у різних соціально-економічних формаціях виступає чи не найголовнішою у системі земельних відносин.

В системі нових економічних відносин значно зростає роль земельно-ресурсного потенціалу, що провокує формування нового еколого-економічного господарського мислення, яке ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних пріоритетів аграрного виробництва з економікою. Іншими словами – необхідно здійснити перехід системи еколого-економічного використання земель на засади екологобезпечного розвитку. Безумовно, означені трансформації у системі землекористування спонукатиме до структурної перебудови всієї системи землеробства, які потребуватиме здійснення цілого комплексу заходів на національному рівні. У підсумку визначені еколого-економічні зусилля будуть виправданими, оскільки сприятимуть підвищенню продуктивності землеробства.

Актуальність обраної теми дослідження також доводить той факт, що сільськогосподарське землекористування у наукових колах розглядають, як один з найдавніших напрямків геологічної діяльності людини, масштаби якої за впливом та швидкістю трансформації перевищили природні процеси. Антропогенне навантаження на природні екосистеми супроводжується докорінними змінами природного рослинного покриву, в тому числі, ліквідацією лісів. Розорювання земель є причиною активізації вітрової та

водної ерозії. Агрохімічні заходи, що включають використання добрив і пестицидів, а також дренажні, меліоративні, іригаційні роботи, суттєво впливають на режим гідрогеологічного стану регіонів України. Гідротехнічна меліорація (осушення або зрошення земель) може стати причиною засолення ґрунтів. Результатом надмірного антропогенного впливу можуть бути ліквідовані деякі екосистеми, що порушує баланс не окремої держави, а впливає на процеси стабілізації біосфери в цілому.

Не заперечуючи теоретичну і практичну цінність розробок у даному напрямку, відзначимо, що недостатньо розробленими залишаються питання удосконалення управлінських засад еколого-безпечного землекористуванням в умовах ринкових перетворень.

Вище приведене і зумовило актуальність обраної теми магістерського дослідження, структуру та його зміст.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення та розвиток науково-методичних засад управління еколого-безпечним землекористуванням на засадах збереження та відтворення родючості ґрунту.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких **завдань**:

- дослідити теоретико-методичні засади управління землекористуванням;
- оцінити процес використання сільськогосподарських угідь;
- проаналізувати законодавче забезпечення охорони земель;
- поглибити еколого-економічні засади формування сталого землекористування
- проаналізувати екологічні обмеження землекористування;
- розвинути науково-теоретичні положення механізму збереження і відтворення родючості ґрунту;
- проаналізувати роль землеустрою на засадах еколого-безпечного управління землекористуванням;

Об'єктом дослідження є процес використання сільськогосподарських земель.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку еколого-безпечного механізму землекористування.

Методи дослідження. Дослідження виконувалось на основі наступних методів: монографічного – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень; системного аналізу – при аналізі механізму управління відтворенням родючості ґрунту; порівняльного аналізу – дослідження світових тенденцій розвитку технологій землекористування; статистичного – для аналізу даних, що характеризують стан об'єкту дослідження, еколого-безпечний механізм землекористування; абстрактно-логічного – при формуванні висновків та пропозицій; графічний – для унаочнення результатів магістерської роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- теоретико-методичні засади процесу еколого-безпечного землекористування на основі аналізу чинників впливу;
- еколого-економічний механізм класифікації земельних ресурсів за придатністю до використання;
- пропозиції щодо Національного плану дій у боротьбі з деградацією земель та опустелюванням;

дістали подальшого розвитку:

- принципові положення еколого-безпечного механізму раціонального землекористування;
- правові засади забезпечення ґрунтоохоронного законодавства на засадах управління сільськогосподарськими угіддями та підвищення родючості ґрунтів;
- еколого-економічні засади формування сталого землекористування на позиціях землеустрою, який слугує основою задля економічного

регулювання аспектів практичної діяльності у сфері управління земельними ресурсами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані землевпорядними організаціями, органами влади та місцевого самоврядування при планових розробках збереження і відтворення родючості ґрунту та охорони земельних ресурсів. Окремі положення можуть бути використані у підготовці лекційних курсів з «Землеустрій» та курсових робіт студентами II курсу за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій».

Особистий внесок магістранта. Автор виклав особисту думку щодо шляхів удосконалення екологічної політики у галузі безпечного землекористування, механізму збереження і відтворення родючості ґрунту. Наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, висновки і пропозиції доповідались на міжнародних та науково-практичних конференціях: XXII Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (11-16 листопада 2019 р., Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили).

Публікації. Результати магістерської роботи знайшли своє відображення у науковому фаховому виданні і тезах конференцій.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок комп'ютерного тексту, з них основного - 63 сторінок, який містить 2 таблиць, 12 рисунків. Список використаних джерел із 55 найменувань викладено на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Наукові основи використання сільськогосподарських угідь» викладено теоретико-методичні засади управління землекористуванням, нормативно правові-основи використання земель, світовий досвід у системі управління сільськогосподарського землекористування.

Вказано, що державне регулювання управлінням сільськогосподарським землекористуванням повинно стати базою для динамічного та поступального розвитку процесу збалансованого сільськогосподарського землекористування на еколого-безпечних засадах.

Аналітичний огляд існуючого стану угідь доводить надмірну виснажливість сільськогосподарських угідь за якісними та кількісними показниками (рис. 1).

Рисунок 1. Деградація ґрунтів України (% загальної площі)

Примітка: використано дані ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім.О.Н. Соколовського».

Зазначено, що тривожним наслідком високого ступеня розораності ґрунтів в країні є їх деградація. На якісний стан земельних ресурсів впливають негативні фактори, зокрема засоленість, солонцюватість, перезволоженість, кислотність, кам'янистість. Найбільші рівні деградаційних процесів позначаються на втраті гумус та поживних речовин (до 43%). Використання крупнотонажної сільськогосподарської техніки призводить до преуцільнення на 39% земельних угідь країни. Недосконалість меліоративних заходів призводить до процесів кіркоутворення (38%). Інтенсивно розвиваються процеси водної (до 23%) та вітрової (до 11%) ерозії, що впливає на якісний стан сільськогосподарських земель.

Аналіз стану землекористування дозволяє зробити висновки стосовно сучасних тенденцій у сфері функціонування ринкового обороту земель сільськогосподарського. Зазначено, що товаро-земельні відносини реалізується без достатньо розробленої інфраструктури ринку, без чіткої процедури врегулювання товаро-земельних відносин, досі не деталізована процедура проведення відкритих аукціонів і конкурсних торгів, немає розробленого механізму до створення земельних банків.

Зосереджено увагу на європейських тенденціях консолідації земель (Данія, Німеччина, Нідерланди) з метою стимулювання дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва. Вказано, що обов'язковим пунктом у проектах консолідації земель є покращення родючості ґрунтів на засадах застосування належних практик землекористування, відновлення іригаційних і дренажних систем відповідно до потреб землевласників.

У другому розділі «Аналіз екологічних засад безпечного землекористування» здійснено оцінку процесу використання сільськогосподарських угідь на засадах законодавчого природоохоронного забезпечення, проаналізовано практичний аспект та доцільність застоосування еколого-економічної класифікації земельних ресурсів за придатністю до сільськогосподарського використання, досліджено екологічні

обмеження землекористування.

Зосереджено увагу на складній екологічній ситуації в Україні у сфері землекористування. Вказано на головну причину – неврегульована з точки зору сталого процесу економіка землекористування. Тривалі економічні трансформації земельних відносин супроводжуються розшаруванням суспільства, екстенсивним використанням земельно-ресурсного потенціалу та зубожінням переважної частини населення.

Вказано на значимість розвитку нормативної бази в історії розвитку земельних відносин. Значним кроком щодо її розвитку слід вважати Земельний кодекс України (ЗКУ), прийнятий 25.10.2001 р. Верховною Радою України. З прийняттям чинного ЗКУ сформувалася діюча система нормативних актів, яка постійно оновлювалася, деталізувалася, вдосконалювалася та окреслювала нові напрямки у галузі правового забезпечення охорони та підвищення родючості ґрунтів (табл. 1).

Таблиця 1

Земельний кодекс України на засадах законодавчого забезпечення охорони земель та родючості ґрунтів

№	Статті	Сутність та спрямованість
1	ст. 162-164	статті регламентують поняття, завдання та зміст охорони земель
2	ст. 165	стаття визначає правові аспекти стандартизації та нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів
3	ст. 166	стаття визначає науково-правові засади рекультивації порушених земель
4	ст. 167	стаття визначає правові аспекти охорони земель від забруднення небезпечними речовинами
5	ст. 168	стаття визначає ґрунти, як об'єкт особливої охорони
6	ст. 169-170	стаття визначають поняття і порядок використання техногенно забруднених земель
7	ст. 171-172	статті визначають поняття і порядок консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель

Зазначено, що до суттєвим недоробків ЗКУ слід віднести відсутність положень щодо правового забезпечення підвищення родючості ґрунтів. Єдиний виняток становить обов'язок землевласників і землекористувачів підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі в процесі її використання, передбачений ст. 91 і 96. Цей недолік значно ускладнює правову регламентацію відносин у сфері земельних відносин, а зміст ЗКУ потребує відповідного доповнення.

Проаналізовано механізм класифікації та оптимізації структури сільськогосподарських угідь, інших питань з організації раціонального використання земель під час розробки проектів внутрішньогосподарського землевпорядкування на території сільськогосподарських підприємств.

Автором запропоновано наступну інтерпретацію терміну «екологічне обмеження землекористування», як сукупність заходів щодо упередження зміни стану якісних та кількісних параметрів земельних ділянок, спрямованих на прогнозне забезпечення оптимальних параметрів екологічних і соціально-економічних функцій територій.

У третьому розділі «Інноваційне забезпечення системи управління еколого-безпечного землекористування» досліджено механізм збереження і відтворення родючості ґрунту, удосконалено науково-теоретичні аспекти еколого-економічних засад формування сталого землекористування, визначено пріоритетність переваг застосування землеустрою на засадах еколого-безпечного управління землекористуванням.

Вказано, що механізму управління у сфері використання та охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів потребує нагальних вдосконалення на державному рівні. Започаткування дії цього механізму покладено в основу система екологічних заходів щодо охорони й поліпшення земельних ресурсів. Зазначено, що механізм еколого-економічного управління станом земель базується на матеріалах агрохімічної паспортизації земельних ділянок. На підставі отриманих даних плануються заходи щодо раціонального використання земельних угідь, їх охорони і підвищення

родючості.

Висунуто пропозиції щодо подальшого удосконалення Національного плану дій у боротьбі з деградацією земель та опустелюванням (рис. 2).

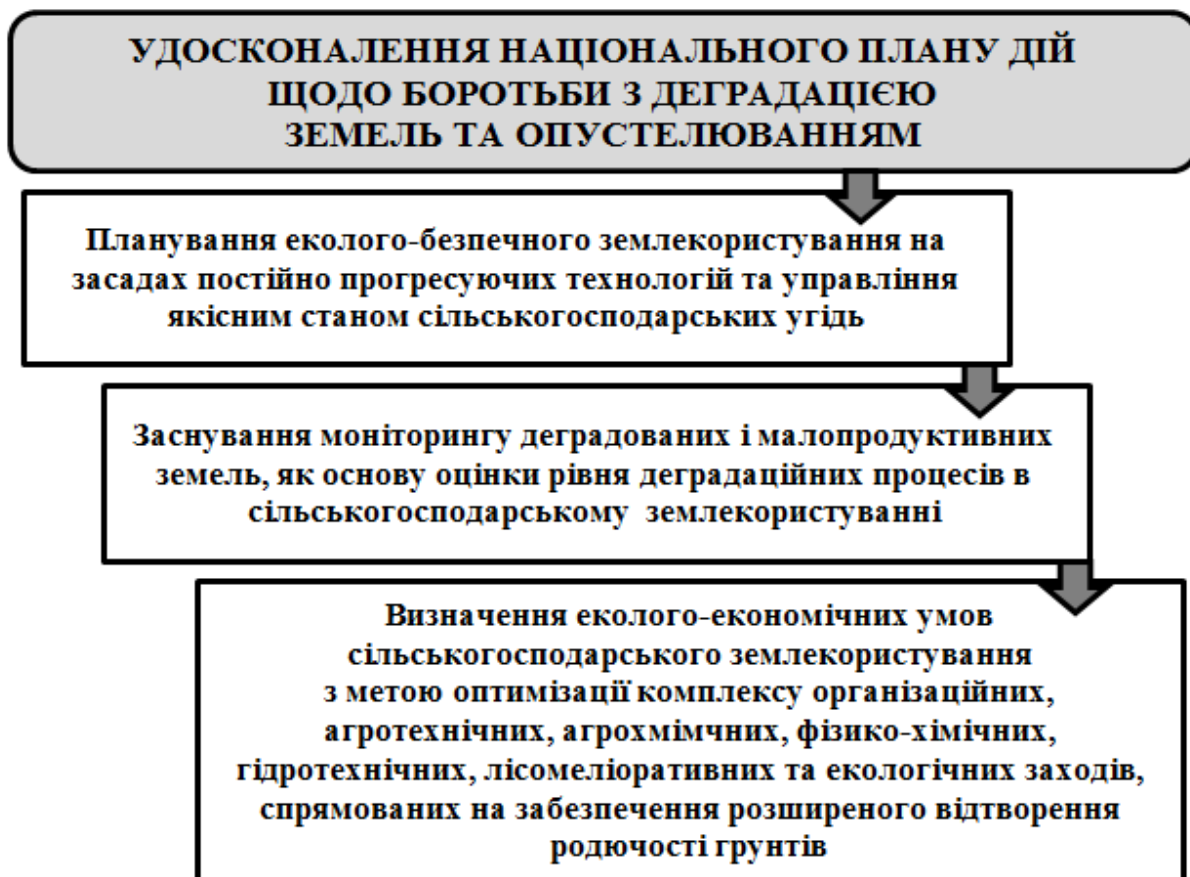

Рисунок 2. Пропозиції щодо удосконалення Національного плану дій у боротьбі з деградацією земель та опустелюванням.

Висвітлено думку, що планування еколого-безпечного землекористування на засадах постійно прогресуючих технологій та управління якісним станом сільськогосподарських угідь базується на принципі «Екологічного обґрунтування сільськогосподарського землекористування», зумовленого науковим аналізом функціонування агроєкосистем.

ВИСНОВКИ

1. Спрямований розвиток управління еколого-безпечного землекористування вимагає розробки управлінських заходів з метою охорони земель та підвищення родючості ґрунту. Насамперед мова йде про збереження агрономічно важливих властивостей ґрунту та їх режимів, що відповідають певному рівню продуктивності рослин та покладені в основу еколого-економічної придатності земель сільськогосподарського землекористування.
2. Проблема деградаційних процесів ґрунтового покриву постає досить гостро. Очевидно, що засоби, методи, технології та принципи, якими користується суспільство у процесі експлуатації сільськогосподарських ґідь, потребує вдосконалення та повинно забезпечити раціональне їх використання на еколого-безпечних засадах.
3. Сучасні нормативна база потребує вдосконалення з метою забезпечення екологічної безпеки при використанні і охороні земель. Нагальним питанням є посилення уваги держави до екологічних проблем землекористування, зокрема сільськогосподарського, на засадах еколого-безпечного раціоналізаторського підходу.
4. Еколого-економічний потенціал землекористування визначає розвиток України, спрямований на формування ринкових відносин. Тому еколого-економічний механізм управління земельними ресурсами повинен враховувати становлення змішаного типу землекористувань на мотивах появи агроформувань нового типу. У зв'язку з цим виникає необхідність збереження державного регулювання еколого-безпечним землекористуванням за умови уникнення чіткої антимонопольної спрямованості.
5. Системний підхід до еколого-безпечного землекористування на засадах землеустрою виступає головним інструментом економічного механізму управління земельними ресурсами. Проектні матеріали землеустрою сумісно з використанням даних земельного кадастру, моніторингу земель

виступають основою для встановлення площі і меж землеволодінь та землекористувань на місцевості (в натурі). Якісні характеристики земельних ділянок виступають інформативною базою для нарахування земельного податку і встановлення орендної плати на землю.

6. До екологічних обмежень землекористування сільськогосподарських земель відносять достатньо розвинені ерозійні процеси, малогумусність земель, затоплення, підтоплення, заболочення, переущільнення земель, відхилення у фізико-хімічних показниках ґрунтів (низька структурованість та водопроникність тощо), несприятливий рельєф, виразний розвиток екзогенних геологічних процесів, рівні перевищення ГДК за вмістом важких металів, пестицидів, радіонуклідів.
7. Розвиток механізму збереження і відтворення родючості ґрунту спрямований на удосконалення єдиної ринкової методики визначення плати за землю у розрізі категорій земель, ефективності їх використання за фінансово-економічним станом землекористування, типів землекористування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Смирнова С.М. Наукові аспекти землекористування міських територій / С.М. Смирнова, В.М. Смирнов, А.І. Козак // Економіка та держава. (1,07 д.а.) (у друку) **(Представлений у міжнародних та науково-метричних базах: Index Copernicus (Польща), Google Scholar (Європейський Союз, США), Directory of Open Access Journals (США), Crossref (США), WorldCat (США))**

В інших виданнях:

2. Смирнова С.М. Система управління землекористуванням сільських територій: проблеми та перспективи / С.М. Смирнова, А.І. Козак // Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: XXII Всеукр. наук.-метод. конф.: тези доповідей Економічні науки, Миколаїв, 11-16 листоп. 2019 р./ ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – с.61-62.

АНОТАЦІЯ

Козак А.І. Управління еколого-безпечним землекористуванням. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія і землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі викладено теоретико-методичні засади управління землекористуванням, нормативно правові-основи використання земель, світовий досвід у системі управління сільськогосподарського землекористування. Проаналізовано фактори впливу на якісні та кількісні показники землекористування, а саме: природні умови у процесі ґрунтогенезу та антропогенне навантаження, політика землекористування, соціальні умови, економічний простір.

Здійснено оцінку процесу використання сільськогосподарських угідь на засадах законодавчого природоохоронного забезпечення, проаналізовано практичний аспект та доцільність застосування еколого-економічної класифікації земельних ресурсів за придатністю до сільськогосподарського використання, досліджено екологічні обмеження землекористування.

Досліджено механізм збереження і відтворення родючості ґрунту, удосконалено науково-теоретичні аспекти еколого-економічних засад формування сталого землекористування, визначено пріоритетність переваг застосування землеустрою на засадах еколого-безпечного управління землекористуванням.

Ключові слова: еколого-безпечне землекористування, землеустрій, енергозбереження ґрунту, родючість ґрунту, землі сільськогосподарського призначення.

ANNOTATION

Kozak A.I. Environmental-safety management of land-use. - Manuscript.

Thesis for the qualification level Master's degree in specialty 193 - Geodesy and Land Management. - Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2020.

The theoretical and methodological principles of land use management, normative and legal bases of land use, world experience in the system of management of agricultural land-use are outlined in the work. The factors of influence on the qualitative and quantitative indicators of land-use are analyzed, namely: natural conditions in the process of soil genesis and anthropogenic loading, land use policy, social conditions, economic space.

The process of utilization of agricultural land on the basis of legislative environmental protection was evaluated, the practical aspect and expediency of the use of ecological and economic classification of land resources by suitability for agricultural use were analyzed, ecological restrictions of land- use were investigated.

The mechanism of preservation and reproduction of soil fertility has been investigated, the scientific and theoretical aspects of ecological and economic principles of sustainable land use formation have been improved, the priority of the advantages of land use on the principles of ecologically safe land management has been determined.

Key words: ecologically safe land-use, land management, soil energy conservation, soil fertility, agricultural land.